

Հ Ա Յ Յ Ա Մ Տ Ա Ն

Լ Ի Ը Գ Ի Բ

ՔԱՂԱՅԵԱՆ, ԸՕԳԱՅԻՆ, ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ԵՒ ԱՌԵՒՏՐԱԿԱՆ

Տարեկան գին կանխիկ Ղր.Ու.Ն. 100:
Այս Լրագիրը ամեն երկուշաբթի օրերը կը հրատարակուի:
Պոչտին գուրս գացած Լրագիրներուն փոստային ծախքը ամեն տարին վրայ է:

Իր շափի համար չուր մը հրատարակել ու շուքը դիտի ջնարկ ամսին 40 փարսյ:
Նորատիղ գրոց ծանուցու մը ճրի է:
Գուրսէն կամ նամակներուն փոստային ծախքը իր կողմէն դիտի ջնարկ:

ՔԱՂԱՅԵԱՆ

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐՆԵՐ

ՊՕԼԻՍ 20 ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ

— Լճերիկայի միացեալ նահանգաց Նիւ Լորթ մայրաքաղաքը սպառնալից վտանգի տակ է, քանի որ Լճերիկայի կը գրէ:

Մեծարդ Լճին պէջը, որ օսմանեան մեծազոր տերութիւնը միացեալ նահանգաց կառավարութեանը գեղական խրկեց իւր կողմէն, որպէս զինաւայ շինութեան վրայօք օրէ օր այն տեղ եղած յառաջագիմունքները աչքով տեսնել և պէտք եղած տեղեր կառնելները ստանայ, մօտ օրերս միացեալ նահանգաց էրիէ նաւով քաղաքս հասաւ: Յամար երբեքն պէս՝ Նիւ Լորթի քաղաքապետին խորհրդով գահան դրազիրը յարգանքով դիմաւորեց զինքը, և իմացուց որ ամբողջ քաղաքը զինքը իբրև յատուկ քաղաքին հիւր կ'ընդունի: և ետքը հառաչ պալատը իրեն ընտանեաց յատկացուցած է: Լճին պէջը շատ շնորհակալութեամբ բազմաթիւ մարդոց առաջ նորդութիւն իրեն յատկացած պալատը գնաց: Յաջորդ օրը քաղաքապետը և քաղաքական պաշտօնաւորները յարգանքով տեսութեան գացին քովը:

Մեծարդ Լճին պէջը, որ օսմանեան ծովային զօրաց հրամանատարի փառաւոր հազարատը հազար էր, հասարակաց շինուածոց մէջէն տեսնելու արժանաւորներուն շատը պարտեցաւ: Նիւ Լորթի կէրէլ օրագիրը սպառնալից գործարանը գնաց, ամէն զին պարտեցաւ, սպառնութեան մեքենային աւմէն մատուցները բացասուել տուաւ, և ճարտաւ

բահնար գործիքին վրայ շատ դարմացաւ: Մեկեց երաւ Վաշինգթոն գնաց, որ հոն միացեալ նահանգաց նախագահ Պ. Ֆիլմորին հետ տեսնուի:

— Պէրճիքայի Էնթուսիաստիկ օրագիրը կ'ըսէ: Օսմանեան կայսերութեան գաղտնային շահուար տեսուէ մեծարդ Վեմալ էֆէնդին Փոստա և Նիւ կիլիփեաւ պարտեղէն ետքը այս օրերս Պրիւքիէլ հասաւ, և այս երեւելի պաշտօնաւորին ըստ արժանեաց ընդունելութիւն ըրաւ Պէրճիքայի տեսութեան արտաքին գործոց տեսուէ նախարարը, և հիմա յիշեալ պաշտօնաւորը մայրաքաղաքին երեւելի գաղտնաւորները և ճեմարանները և ուսումնարանները պարտեւր կը պարտուի: Վեմալ էֆէնդին երեւելի գիտնական անձ մըն է, որուն տեղեկութիւնները և ունեցած գաղափարները մեծազոր տերութեան այս մարդը գաղտնաւորութեամբ ընդհանուր տեսուէ անուանելը կատարելու պէս կ'արդարացնեն: Լճին տեղ յարգութիւն գտաւ, և ամէն պարտած գաղտնաւորներուն վրայ ալ իր հաւանութիւն տուած ատենները ըսած խօսքերէն՝ բարակ և խելացի ընտրութիւնն ալ կը հասկըցուի:

— Նշանով չորեքշաբթի օր աղէտալի դիպուած մը պատահեցաւ Կոստանդնուպոլսոյ կայսերական նաւարանին (Թէրասնէին) առաջը, մեծազոր տեսութեան նշիկ զեֆէր անուն եռասարկ (իւշ ամպարը) պատերազմական նաւը, որ 120 թնդանօղ կը քաշէր, երբ ուրիշ պատերազմական նաւերուն հետ հոն կը գտնուէր, մինչև հիմա պատճառը չի գտնուած դիպուածով մը ճիւղանալով բռնկելով անհազին թնդուով քայքայեցաւ: Վանի մը բու պէի մէջ նաւուս կատրվանքը և մեռնողներուն մարմինները Կոստանդնուպոլսոյ նաւահանգստին ծովը լեցուցին, և նաւը այս դիպուածը պատահելէն 5

րօպէ մը ետքը ընկզմեցաւ, միայն կայմին (օրթա տիրեկին) վերի ծայրը ջուրէն դուրս կ'երեւի: Նաւուն մէջ վեց կամ եօթը հարիւր հողի մը կաւ յին, և ասոնց միայն երկու հարիւրին մարմինը ջուրին երեսը գտնուեցան:

Լճանկ աղէտալի դիպուած պատահելը յիշատիքի կ'ըլլայ, բայց աւանց օրինակի չէ: Հայաստան լրագրոց 25 թուոյն արտաքին լուրերուն անգլիայի յօդուածին մէջ պատմանին ասկէց շատ աւելի ծանր է, ինկիլիզի երեսուն կոտոր նաւ վառ դով լեցուն, մարդկային խոհեմութիւնը ինչ ըզգուշութիւններ կը ստիպեցնէ նէ անոնք ամէնը կ'ըլլան, այսու ամենայնիւ մէկ նաւուն վառօդաբանը (ճէպիանէն) բռնկելով մէկայնէրը ամէն ուղբունկէն զատ Հիւկաստանի Պրեարիս քաղաքին ալ շատ տուները խախտելը հոս պատմուածին հետ համեմատելով կը տեսնուի որ Կոստանդնուպոլսոյ պատահածը շատ մեծ վնաս մը չէ:

— Պերճաշուք Նուպար պէյը իւր նորաստակ ամուսնոյն հետ հոկտեմբեր 3ին երեքշաբթի օրը Լեքսանդրիա երթալու ճամբայ երաւ Լեքսանդրիան ըստ ընկերութեան ըրաւնալով շոգեհաւով: Հայտնի է որ այս երեւելի աղնուական հայազգի անձը Լեքսանդրիայի առողջութեան դիւանին (քառանդինայի) տեսուէ է, և Կոստանդնուպոլսոյ եկած էր Լեքսանդրիայի պերճափառ Վերդ ամիրային աղջկանը հետ պսակուելու համար:

— Լճնոյ 17էն 18, երեքշաբթիէն չորեքշաբթի ըրանալու իրիկունը ժամ երկուքին ատենները Իւպիւտար պալատը պալատ ըսուած տեղը մէկ առուն մը բռնկեցաւ: Կրակը մարտը օգնութեան հասնողներուն ջանքը, հովը տեղը ըլլալը, և մանաւանդ փողոցին լայնութիւնը շատ մեծ օգուտ բրաւ, որ կրակը քովի կամ գիմացի տուները չի բռնկելով:

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՀԻՒՆԵՒԸՆՈՑԻ

ՆԵՐՔԻՆ ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ԹԻՒՆԵՐ

Հարուստի-Իլիան և վերջ:

Հոգաբարձուներուն պարտքն է կանուխիկ կամ ի ժամանակին պատրաստել կամ պատրաստել տալ պէտք եղած ստակը, ուտելիքը, խմելիքը, հագնելիքը, և այլն, որպէս զին անպատրաստ չի գտնուի: Նաեւ անոնց ըզու բանեցնելը, բայց անպատրաստութեամբ (խախտելու համար) բնաւ բան մը չընել, անկեղծ սրտցուածութեամբ և անձանկի հոգաբարձութեամբ աշխատիլ սկսածներն ի գլուխ տանելը համար ի փառս Աստուծոյ և ի միջիմարտութիւն խղճալեաց: Իրմէ է, գործը զփուսելին և ծանր, աշխատութիւնը շատ, զխնայաւոր անտակաւ, գուցէ և սպիտակութիւնն ալ որ և իցէ կողմնէ անտանելի, բայց քաջութիւն է ստանց ամենուն համբերութեամբ տանիլ և անշահակեցունութեամբ հոգնիլ, և արժանաւոր վարձքն ալ անս այսպիսի գովելի և ազգօգուտ քաջութեան համար է: Հոգաբարձու ըսելով կ'իմանանք հոս ոչ միայն ստակ տուողները, այլեւ ստակով և անձամբ, ներքին և դուրսէն որտանց աշխատողները:

Հիւանդանոցի մասինքն ալ մեծ արժանութիւն ընելու են, որ պահուածութիւն մը չընեն, այսինքն բժշկելէն իրենց սպառնալից բոլոր պատուէրները անձեղութեամբ, զգուշութեամբ ի գործ գնեն ի ժամանակին, միշտ անոնց խօսելով հիւանդաց հետ վարուելն, զանոնք սիրով յորդորելով, որ զիմանան ցուտն և անան խրատուց և կանանց բըժշկելն: Ասոնց ալ աշխատութիւնը թէպէտ շատ է, ու փաստակներն քիչ, բայց թէ որ մտածեն, թէ բժշկելն և հոգաբարձուներուն

բոլոր նման պատուը միայն իրենց արժուին և անձանկի հոգաբարձութեամբ յառաջ պիտի գոյ, այն ատեն բաւական քաջութեամբ իրեն առում կ'ընեն, և բաւական վարձ ըստ աշխատի: Այլ թողու յիշել այն վարձը, որ ետքը պիտի տեսնեն իրենց հաւատարմութեան համար:

Թընտն կ'ընէ, թէ լաւ է, որ ասանկ գործերու համար մարդ հասնի, այսինքն որ ստացը և որ տղիկները սղտիկուց կ'ըլլան հիւանդապահութեան: Շատ մարտագետներ և շատ աշխատակիցներ կան, որ ինքզինքնին կրկին են երկար փորձելով և բժշկական շատ ու քիչ տեղեկութեամբ: Երկեցական գտնել ալ շատ մարդիկ կը տեսնանք անգին առջին, որ յատկապէս հիւանդ պահելը կը պարտուին ի փառս Աստուծոյ:

Հիւանդանոցի ծախքը սոխորաքար ծանր է, թէպէտ բան կայ, որ զանց ընել կարելի է և օգտակար, բայց բան ալ կայ, որ զանց ընելը վնաս է հիւանդանոցին: Գեղը, բաղնիքը, մաքուր զգեստը, արեւի ըջուրը, մաքուր օդը, մաքուր և պարզ կերակուրը, մաքուր և առանջուրը, և այլն ասոնց զանց ընելու շին գար: Քահանայն, բժիշկը, հոգաբարձուները և մշակները ինչպէս հարկաւոր են հիւանդանոցի մը, այսպէս հարկաւոր իմացիլ այս բաներն ալ:

Երբեքն զբոսանք ծախքը հիւանդին հարկաւոր գեղեցուն մէկն է կրթուն: Քանից հիւանդը պէշ մտատանջութեան ունեցած ատենը աւոր քով մէկը երթայ, ու անոր հասկըցածին յարմար մէկ բարոյակուն պատմութիւն մը ընէ, կամ խրատի գիրք մը կարդայ, կամ երբեքն անոր կըցածին շափ գործ մը գործել տայ, զորօրինակ մանր մանր կար կարել, և այլն, արքայքէ հիւանդը կը զբօսուի, և արկութիւնը կը իրարատի: Այս ասանկ բաներու համար հաստատուած են Լիւն քաղաքի այն ընկերութիւնները, որոնց անդամները ուրիշ բան չեն ընէր երբեքն ոչ ամէն օր հիւանդանոցին երթալ հիւանդներուն քով նրա տիւ, անոնց կարգաւ բարոյական գիրք մը, զանոնք բարի խրատներով միջիմարտել, զանոնք ստիպել, սանտրել, ազդոտներն փոխել, նորահար պատգարակով (Թէժիկերէ) հիւանդ տանիլ բերել, զի բոտոր բազմից ու մանր օտառ գնել վերցունել, և այլ ասանկ բաներ ընել ու ունեց վարձու և ձանձրութեան, և հիւանդանոցոց վրայ բնաւ բեւըջուրով:

ՆԵՐՔԻՆ ԿԱՆՈՑ

Հիւանդանոցները հարկաւոր կանոն ունենալու են: Կրտսեակ կառնանոց վրայ բան խօսելն աւելորդ է, ինչու որ մէկ հիւանդանոցի մաս նաւոր կանոնը հարկաւոր չի յարմարի միւս հիւանդանոցի մասնաւոր կանոնի, ամէն մէկ հիւանդանոցի բժիշկներուն և հոգաբարձուաց գործն է այս մասնաւոր կանոնները խորհրդով կարգի գնել պարագայ, որպէս այսչափ կրնամ ըսել, թէ կանոն է, նախ թէ հիւանդները սրուն հրամանաւ կամ ձեռքով ներս մտնուի, և անոնց հիւանդութեան պատճառ ատենը քանի օրէն հարկաւոր դուրս երկու են, երկրորդ՝ կանոն պէտք է, թէ բժիշկները երբ գալու են ինչպէս նայելու են հիւանդները, կերակուրը, զգեստները, և այլն: Երրորդ՝ կանոն պէտք է, թէ մշակները ինչ ընելու են հիւանդանոցի մէջ, որ ատեն և ինչ կարգով աշխատելու են, որ իրար չխառնուին, և բոլոր գործը անպակաս կատարի: Չորրորդ՝ կանոն պէտք է, թէ գուրտի և ներքին հոգաբարձուները ինչպէս շարժուի են, որ հասարակաց առջև պակասաւոր չերեւան: Հինգերորդ՝ կանոն պէտք է, թէ հիւանդանոցի կողմերը ինչ ընելու են:

Ասանկ հարկաւոր կանոնները խորհրդով և ընկերաբար տուով զըրուելու են, և յետ ամենուն ալ անպակաս և անաշտաւորակ ի գործ գնել տալ պէտք կ'ըլլայ: Իսկ երբեք մէկը ու որ և իցէ գուրտի ու ներսն, հախաւակաբար կամ աւանց ժողովոյ տարել ուղի, հիւանդաց կամ հոգաբարձուաց կամ եկամտունի վնասելով գիտութեամբ կամ շքիտուածեամբ, այսպիսի մարդոյն թող տուու չէ, քանի խորհրդով ժողովով և միտմունքով հաստատուած կանոններն թէ որ պըզտիկն անգամ խախտուի աւանց խորհրդոց և աւանց ժողովոյ, հետ զհետեւ մեծ կանոններն ալ կը խախտուին, վերջապէս հիւանդանոցը կը գոյտի ի վնաս խղճալեաց:

ՅԱՊԻՔ ԿՈՃԻԿԱՆ:

միայն մէկ տուն մը ինքնին այրեցաւ և մարեցաւ :
 — Տրապիզոնէն սեպտեմբեր 25ին մեզի կը գըրեն : Ղամբան սիւսուերուն հանդէսէն երկու օր ետքը օտար տէրութեանց հիւպատոսները մէկույն վաճառականի մը տուն հասցիները ըրին . տեղւոյն կուսակալ և հասարակաց շինուածոց տեսուչ բարձրագոյն փաշայներուն դրանք առաջը հրապարակութեան հանդէս ալ եղաւ . ջահեր (մաշաղաներ) վառեցան . երաժշտական գործիքներ ալ չարուեցան հոն գտնուածնուն պիտա աղէկները :

Մեպտեմբեր 18ին երկուշաբթի օրը առտունաց ժամ 4ին բարձրագոյն Իսմայիլ փաշայն ճամբայ ելաւ . քաղաքին երեւելիներէն և վաճառականներէն և հիւպատոսներէն մէկ քանիքն ընկերութեամբ . կուսակալ բարձրագոյն Իլուսդէմ փաշայն և քաղաքին գաղտնարն ալ մինչև կէս ժամու ճամբայ ուղեւորելու պայն . ամէնը 60 ձիււորի չափ : Ղանապարհաց շինութեան ճարտարագետ արժանայարգ Սանուէլեան Հարութի աղայն հետ պիտի տանէր . բայց կուսակալ փաշայն խնդրանքը թողուց , հետը տանելու համար լէհցի ֆրանկաֆի մը առաւ , որ գաղղիներէն գիտնալ բարձրագոյն փաշայն կրնար հրամանը աւարտ հասկընելու , և անոր ըստը հասկընալ :

Հիշեալ Հարութիւն աղայն փաշայն հետ մինչև ձիւղի ըսուած տեղը ձգեաց . որ քաղաքէն վեց ժամ հեռու է . և անկէց Լըզուրում երթալու չորս ճամբայ կը դառուի : Սուրհանդակ (Թաթար) մը որ փաշայն հետն էր , այս ճամբայներուն մէջ ամէնէն աւելի մօտաւորը և աւելի դիւրաւ շինուելիքը ցուցուց . որ մէկալ ճամբայներէն 14 ժամ պակաս կը քէտ եղեր : Փաշան այն ճամբէն գնաց . որ Խոսա քէրէֆ կըսեն . 3 ժամէն լարիսն ըսուած գիւղը հասան : Այս երեք ժամու ճամբուն սիրիքը գետինը աղէկ ճամբայ շինելու կը յարմարէր . բայց կէտէն մէկ դժուար ելուելու լէս մը կը ընկեր մինչև լարիսն . թիւրաթեք (եղան խալի) ճամբով : Փաշան ասանք տեսնելէն ետքը գարձաւ նորէն ձիւղի կըսէր : Այս գէշ ճամբէն անցնելիս մինչև հիմա քանի որ միտքս գայ ինձի ստիւղում մը կուգայ : Ղամբուն մէկ կողմը բարձր լէս . վարի կողմը 50—60 կանգուն խորութիւն ունի և տակէն ալ դետ կ'անցնի . ճամբուն լայնութիւնը 3—4 թիւղէն աւելի չի կայ . մէկ մը դար վեր կ'երկնիք , մէկ մը կ'ինջնայիք . ասկէց անդին ալ երկու ժամու չափ ճամբան ասանկ է եղեր . ուստի չի հաւնուեցաւ : Ղիւղի Յարութիւն աղայն հրաման տուաւ Իրապիզոն դառնալու , և հոն շինուելու բաներուն վերահսցուութիւն ընելու ինչպէս որ բարձրագոյն Իլուստէմ փաշայն ալ կամը այն էր . և ինքն բարձրագոյն Իսմայիլ փաշայն քար կապան եօրն ըսուած ճամբէն լեռանը քովէն գնաց որ այն ճամբան ալ տեսնէ . ետ դառնալուն ալ զընա եօրն ճամբովը գետին եղերէն պիտի գայ . որ ասով ճամբայներուն որը շինութեան աւելի յարմարութիւն ունենալը իմանայ : Բայց այս ճամբայներուն համար ալ խիստ գէշ և փոսնուաւոր ճամբայներ են կըսեն :

Բարձրագոյն Իսմայիլ փաշայն ճանապարհորդութիւնը Լըզուրումէն մինչև Պայաղտ և Կարս պիտի ըլլար . անկէց Պատմում պիտի ինջնար . և Պատմումէն շրջեալով Իրապիզոն պիտի դառնար , բայց այս անգամին Իրապիզոն շատ նստած ըլլալուն համար ժամանակի ուշ մնաց . ուստի Լըզուրումէն անդին շերթալու և անկէց ուղղակի Իրապիզոն դառնալու մտքով գնաց . ըսել է որ ասկէց մինչև ամիսէ մը կը գտնուի :

Պատմութիւն վաճառականութեան պրիճ նաւ մը քարը քէօր անուն անցնելու սեպտեմբեր ամսու 21ին (9ին) մարտարազարէս դէպ ՚ի Սեւ ծով ճամբայ ելաւ . այն կողմի բերքերէն բեռ առնելու և Պատմում դառնալու : Հոկտեմբեր 3ին (սեպտ. 21) առտունաց տեսան որ նաւը ջուր կ'առնէ . շուտ մը ջրմուղները (թուրմուղները) կարգի դրին և սկսան բանեցընել . բայց ջուրը չի կրցան պակսեցընել : Չուր ներս առնող ծալը որքան բըն տրուեցին նէ պարսպ աշխատեցան . և յաջորդ օրը ստուռանց չափելով նաւուն յատակը (սինթի նէն) չորս ոտնաչափ ջուր գտան . նաւն ալ քանի երթար վար կ'ինջնար : Քանի մը ժամէն ջուրը ութը ոտնաչափ եղաւ . և նաւուն ընկղմելուն վախը շատցաւ : Վտանգի նշաններ տուին . մակալը (սանտալը) ծովն ինջեցուցին . բայց երկուքէն ալ օգուտ մը չէր յուսուցուեր : Հովը սաստիկ կը փըշէր . ծովը անպակն ալքերի կը յարուցանէր . իրենց գտնուած տեղէն ալ Բալաղրայի ծովեղէրքը որ ամէնէն մօտը պիտի ըլլար , 40 մղնի չափ հեռու էր : Այսով Պ . Սէր նաւագետը և ութը նաւաւոր

մահը աչքերնուն տուալը ունեցին : Հեռուէն մէկ նաւ մը տեսան , որ աւազրիացիի նաւ մըն էր . և այն ալ ստիտած էր և ջուր կ'առնէր . ուստի ասկէց ալ ֆրանսիացի նաւուն օգնութիւն չէր կրնար ըլլալ : Սուրճ աւազրիացի նաւ մը օգնութիւն տուան , փոսնուր իմանալով օգնութեան հասաւ . և նաւագետը և ութը նաւաւորները փոսնուէն աղաւտեց . որ երկու երեք րոպէ ալ անցնէր նէ իտղգած կ'ըլլային : Նաւագետը Պ . Սէր . ամէնէն ետքը փոսնուէր նաւէն դուրս ելաւ . և ստակին սընտուկն ալ որուն մէջ 1200 ֆրանք ստակ կար , չի կրցաւ ազատել : Նաւագետը ինքն ալ նաւուն մէջ բաժին ունէր . և նաւը 1848ին շինուած էր : Քաղաք քաղաք նստող Լըզուրիական ըջր ընկերութիւն գործակալը Պ . Սարասի այս նաւագետին քաշած ծանր փաստուն տեղեկանալով մարդասիրութեամբ առանց վարձուց նայն ընկերութեան շրջեալուելուն մէկուր կոստանդնուպոլս խրկեց : Լըզուրիացի տէրութեան կողմէն Բալաղր նստող հիւպատոսը ծանր կշտամբութիւն ըրաւ այն նաւագետին , որ իր նաւուն ալ փոսնուած ըլլալը պատճառելով ֆրանսիացի նաւուն օգնութեան համեմել չուէր :

Պատմութիւն տէրութիւն Բալաղր նստող հիւպատոսը անցածները գեղ գայեր էր . և անկէց ետ գարձած ատենը քովը ստակ ալ ըլլալով , Իրապիզոն գիւղաբազարին մօտ գողերը վրան կը յարձակն . հիւպատոսը կը մեղքընեն , ստակն ալ կ'առնեն կ'երթան : Չայն ելաւ որ այս բանս ընողը Իրապիզոնի մարտի գործաւորներէն մէկը եղած ըլլայ . և թէ նայն իսկ տեղւոյն մարտագետն ալ որ գիւղաբազարին կառավարին ալ է , ասոր հաղորդեղած ըլլայ : Այսին ձայները մինչև Ալեքանդրի կուսակալ բարձրագոյն Կարապ փաշայն ա կանջը հասան . և Իրապիզոն գիւղաբազարը Տրամայիզորդ ըլլալով բարձրագոյն կուսակալը իսկայն հրամանագիր (սուլթուրու) գրեց Տրամայի տեղակալին որ Իրապիզոնի մարտագետ կառավարիչը և հիւպատոսն սպաննողը և այս բանին տեղեկութիւն ունեցողները ամէնէն ալ Ալեքանդրի բերէ :

Այն բարձրագոյն Կարապ փաշայն այս գիւպուածս ըլլալէն քանի մը օր ետքը . զիջիծձէի Վին (սեպտեմբեր 30) , բոլոր եւրոպական հիւպատոսներուն շրջաբերական մը գրեց որ եւրոպացի մը թէ մօտ թէ հեռու ճանապարհորդութիւն մը ընելու ըլլայ նէ տեղւոյն կառավարութեան անցաբեր առնէ . և հասած ատենը ինքը անձամբ այն անցագիրը տանի պէտք եղած անգը ցուցունէ . որպէս զի այն անցագիրը իրենը ըլլալը վաւերական կերպով հաստատուի : Այսին բաներու զանցառութիւն ըլլալով շատ յանցանքներ անձանթ կը մնան . և ճանչցուին ալ նէ յանցանքին տէրերը գիւրաւ կը փախնին :

Պատմութիւն գաւառը կատարելով հանգարտ է . կարգաւորելով թիւթալ զինուորութեան համար զօրք գրուելը սկսաւ . և այս նոր գրուած զօրքերէն երկու հարիւրի չափ արդէն Պատմութեան Պատմ սերայ հասած են . երկու հազար հոգի կը սպասուի Լըզուրումէն : Այն նոր գրուած զինուորները կոստանդնուպոլս պիտի խրկուին : Բարձրագոյն Իսմայիլ փաշայն բարեխառնութեամբ և խոհեմութեամբ բանեցուցած խառնութիւնը ապրտամբութիւն խորհրդներուն սիրտը վախ ձըգեց . սոք ելլելով յաջողութիւն գտնելու յոյսերնին կորսնցուցին . ամէն տեղ կայսերական սահմանագրութեանը (Թանդիմութիւն) հնազանդ են . որ բարձրագոյն Իսմայիլ փաշայն հոն հասածին պէս պիտի հրատարակուի և կանոնները ՚ի գործ պիտի դրուին : Կուսակալը մինչև հիմա Իրապիզոն կը նստէր . ասկէց ետքը Պատմութեան պիտի նստի . հետեւեալ օտար տէրութեանց հիւպատոսներն ալ Պատմ սերայ պիտի վերնայ . և աւայժմ Լըզուրիական կառավարութեան հիւպատոսը հոն ելած է :

Պուրաբիտան ալ հանգարտ է . և ամէն մարդ գոհ են բարձրագոյն Լըզուր փաշայն կառավարութեանէն . և ամէն մարդ ասոր արգարութիւնը և մարդասիրութիւնը կը գովեն :

Օգոստոս 15ին առտունաց մէկ ժամու չափ ժամանակ Լիֆիոն Բարասիսար քաղաքը սաստիկ անձրեւ եկեր . և անձրեւին հետ խառն սառույցի կտորներ ինջնալով , մէկ ժամու մէջ գետնին վրայ երկու թղպափ սառույց դիւրուեր է . և ասկէց թէ ծառերուն և թէ արմուիքներուն շատ փնաս պատահեր է :

Լըզուր տաճիկ արապ Հալեպէն Շամ կ'երթան , որ անկէց ալ Լըզուրում պիտի երթան : Այն հալեպցի քրիստոնեայ մըն ալ որ Շամ կը բը

նակեր , Լըզուրում ուխտի երթալու դիտաւորութիւն ունեցած ըլլալով անոնց հետ կընկերանայ . և առանց երեւելի բանի մը պատահելու Լըզուրում կը հասնին . քանի մը շաբաթ հոն կը կենան . տաճիկները իրենց գործը կը տեսնեն . քրիստոնեայն ալ իր ուխտը կը կատարէ . Շամ դառնալու ատենին հետեւին երկուք ալ կնիկ մարդընկեր կ'ըլլայ :

Ըստը Լըզուրում կեցած ատենին արապներուն մէջ մէկ ապստամբութեան խրտամուք մը ելած էր . չարապ որմ մարդիկ ալ անչին տեղերը ճամբորդ կողպուելու ելած էին . ժամանակին պարագայները յարմար սեպելով : Ղամբորդները առանց բանի մը պատահելու ճամբանին շարունակեցին մինչև որ Շամու երկու օրուան ճամբայ մնաց : Վիշերը որովհետեւ դուրսը պիտի մնային , ըսող եղաւ ասոնց որ արահետ (ճատտէ) ճամբուն վրայ չի մնան . որովհետեւ կրնայ ըլլալ որ գող ձեռք անցնին : Յաջորդ օրը ճամբանին շարունակելով տիւրքիւններու գիւղ մը հասան : Տիւրքիւները տաճիկներուն ըսին . սա քրիստոնեայն մեղի թողուցէք . ասոր քով ստակ կայ . մենք ասիկայ ըստ պանները ու ստակը առնենք : Չեղի ամենէն չէր գոչիր . գոչ փաղ առտու կանաւ կրնար առնալն ապահովութեամբ ձեր ճամբան շարունակել : Տաճիկները ըսին . թէ պէտ ասիկայ քրիստոնեայ է . բայց շատ ժամանակ ՚ի վեր մեզի ծանօթ է . զինքը մեզի հաւատաց և մեր հետը ճամբայ ելաւ . չէ թէ միայն մենք ասիկայ չեմք թողուր , այլ և մինչև ՚ի մահ կը պաշտպանեմք ալ : Քանի մը կնիկ մարդիկ ալ տիւրքիւններուն հետ միարանեցան տաճիկները համոզուելու . բայց չեղաւ յեցաւ :

Միւս օրը այս հինգ հոգիէ բաղկացեալ փաղրիկ կարաւանը Շամու ճամբան բռնեց : Վեղէն քիչ մը հեռացան նէ իրիկուեր գեղը տեսաներնէն երկու հոգի հրապիտով ասոնց դէմն ելան . առտոյն ստակ ուղեւոր սկսան հրացան լեցընել : Քրիստոնեայն որ ամէնէն առաջ էր , կարճութեամբ մեկին ձեռքի հրացանը յափշտակեց . և առաջ անցաւ իր ճամբան շարունակելու : Տիւրքիւնները ասոր դէմ չի կեցան . որովհետեւ ասիկայ մէկ առաջակի հնարք մըն էր . որ ընելու գէշութիւններուն պատրուակ մը ըլլայ :

Քիչ մը առաջ երթալով բաղմութիւն թշնամիներու պատահեցան . որ տեսաներնուն պէս հրազէնը ուղեւոր սկսան կրակ ընել . երկու տաճիկները մեղցուցին . քրիստոնեայն բռնեցին որ բոլոր ունեցածը տալով մահուանէ աղատեցաւ : Տիւրքիւնները մեղնողներուն ձիերն ու ինչքերը առին իրենց գեղը գարձան : Քրիստոնեայն հետ երկու կնիկներով գրեթէ մեկ Շամ հասան . և ամէնուն կը պատմէին գրուելներուն եկածը : Միւս ցաւ մարդիկ ասոնց խրատ տուին և օգնեցին ալ պէտք եղածին չափ . որ եղելութիւնը մանրամասնաբար գրի առնել տան և տեղւոյն կառավարութեանը այս ճամբով ծանուցանեն : Կառավարութիւնը բանն իմացաւ . և չարագործները իրենց արժանի եղած պատիժը գտնելուն վրայ կասկած չի կայ :

Ներսէ գետը այս տարի շատ առատացաւ . բարձրութիւնը 21 կանգուն և 4 մասնաչափ հասաւ . և նաւակներուն երթալու գոյնը եղաւ : Տրքերի և ուրիշ ընդհանրաց վրայք առնը վաճ տեղեկութիւններուն պատճառաւ հոս ալ այն սեռակ առտուութիւնը կտրեցան . յորենը 40 զուռուռ . բայց առնող չի կայ . բական 33 զուռուռ : Բամբակ ունեցողները բարձր գին ուղեւորն համար (որ 280 զուռուռ կ'ուղեն) , բամբակի առտուտուն ալ կայնած է : Վնիկից գործատուներուն գիւնը նոյնն է . Օվկից բրիտանական կտաւը չի կայ և կ'ուղեւոր . 3000 կապ (թօի) թրիւտաի թուղթ ծախուեցաւ Ղէտտա 25—26 զուռուռ չի . 1000 կապ ալ խանութիւններուն պիտոյիցը համար հոն մընաց . ասով ապրանքները քիչ մը վար ինջան :

Իրապիզոն լրագիր մը Իրքէնտէրիէ նստող Լըզուրիացի հիւպատոսին մէկ թղթէն տեղեկութիւն առնելով կըսէ որ Լըզուրում ընդհանուր կուսակալին մայրը մտերս Մէքքէ պիտի երթայ ուխտի . և ճամբու ծախք 250.000 Դալէր կ'երթայ կը կարծէ :

Մըքքէ մէջ քիչ քան պակաս է . բայց Միւս յիշ սաստիկ է . և կըսուի որ 4000 բնակիչներէն 1000 հոգի մը մեռած կան :

Պ . Լէյրտ անուն ինկիլիզ բաղմահրմուտ հնազանդը բաւական ժամանակ է որ Մուսուլի կողմերը կը պրտուի ասորեառանեայ ինքնակալութեան մնացորդները բնեցու , և գտանները ՚ի ըստ ընծայելու : Այս դիտաւորութեամբ այն կողմն

բուն անշէն անապատ տեղերն ալ պարտուեցաւ . ուր տեղուանք պարտուեցան վտանգները մարդոցս մուցնելու կարող միայն գիտնականաց սրտին մէջ եղած բան ստրկելու և նոր բան գտնելու եռանդը կրնայ ըլլալ :

Մնացածն դառնալէն ետքը Քոյունճուք ըստուած գիւղին քովերը պարտուեցաւ . և հոն գետնին տակը թաղուած մէկ սենեակ մը գտաւ . թըրծուած աղււսէ (թուղայէ) տախտակներով լեցուն . և այս տախտակներուն վրայ ալ գրեր գրուած . կամ ճիշտ ըսենք , քանդակուած : Ուստի լինան զինուորական պաշտօնատարը , որ իրեն հըմտուած թաղուած սեպածէ գրերը կարգաւու և թարգմանելու վրայոք շատ լայն ուռած է , կ'ըսէ որ այս գրուածքները ասորեստանեաց ինքնակարգութեան կամ գիւնական պատմութիւններն են : կամ առհասարակութիւնն գրուած հրովարտականք և հըրամանագիրքն են , ինչպէս որ կրնար պաշտօնական սպարանը տպուել , թէ սր այն ատենը տպագրութիւն ըլլար նէ : ասոնք սընտուկները լեցուց ինչ կիլիթուա իրկելու . և կը կարծուի թէ ասանկ հին գրութիւններով և յիշատակարաններով լեցուած սընտուկները քան և հինգ մը կ'ըլլեն :

Նիւրուա ըստուած տեղն ալ մէկ սրճան մը գրուած , որ մէկ հատիկ է . գաճէ (սլէթ) շինուած . բարձրութիւնը 4 կամ 5 սանաչափ . աղէկ ինչաւ մով քանդակուած և շատ աղէկ պահուած : Այն տեղը մէկ թագաւորի մը քանդակուած պատկեր ալ տեսնուեցաւ . փառաւոր վարդապետութեամբ շինուած . որ սթին սանաչափ բարձրութեամբ կաւ մարի մը տակ պահուած էր , և վրան մանր գրերով լեցուն էր :

Այս տեղեկութիւնս Պ . Մէլլըր յուլիս 17 ին կը գրէ Սքրա գեղին . և ինքը սաստիկ ջերմի բռնուած է եղեր , որովհետեւ այս բաներս գրուելու պարտած ատենը ամենեւին ինքն իր անձինքը առողջութեան հոգ չէր ըներ . տաք օրերը տաք արեւուն մէջ անշէն տեղեր կը պարտէր : Պ . Մէլլըրին գիտաւորութիւնը ձմեռը Վարդապետ մնալ և գարնան մէջ ինչիլիթուա դառնալ է :

— Ի ճնտայի գրա-որակն ըստի անուսով հրատարակուած լրագրոյն մէջ Սքրա քաղաքէն գրուած նամակ մը հրատարակուած է . որուն մէջ կը պատմուի թէ Վարդապետ քաղաքին բոլորները նոյն աւերակ քաղաքին գրեթէ ամբողջ տեղը բռնող պարտեղներուն մէջ տանելու հոգ հանելու համար գետինը փորած ատենին երկու հաւ քարէ հաստ սիւներ գտան . որ կ'երեւէր թէ մէկ պարտի մը կամ մեհենի մը բարաւորները (սեպեներն) էին . և ասոնց վերի ծայրը որուն բոլորի հողը առին և մարտեցին , խիստ մաքուր քանդակուած մեհենաւ կան գրեր կան . և վրանին թուղթի կամ վերնաւ գրի ձեւով կտորի մը վրայ թօթմէս Գ . թագաւորին անունը գրուած է . և հնագէտները գրեթէ միարան կ'ըսեն որ խորայնուոյ Նախապատէն ելած ատենը Նախապատ տիրող թագաւորին անունն է . որով բարձր զօրքը կարծիքով ծով խեղդուող Փարաւունին յատուկ անունը կ'ըլլայ :

Այն տեղը թրծած աղււսէ (թուղայէ) շինված պատի մըն ալ կտոր գտեր են . և աղււսնեւրուն ամեն մեկուն վրայ մեհենական գրեր կան զատ շքանակաւ քանդակի (չէրչիլի) մէջ առած : Պ . Մայտերս ինչիլիթ հնագէտը որ այս օրերը Սքրա կը գտնուի , այս գիւնտերս լսեց նէ ան միջապէս Վարդապետ գնաց այս եգիպտական հնութիւնները քննելու և անոնց վրայ նշաններուն և արձանագրութիւններուն օրինակը առնելու համար :

ԱՐՏԱՐԻՆ ԼՈՒՐԻՐ

ԳԱՂԱՒԱ : Պ . Սիւլլըր որ Սէն Տընի , որ ատեն մը (1828 ին) ֆրանսիացի տէրութե կողմէն Յուստանի գետապետութեամբ իրկուած էր , սեպտ. 20 ին մեռաւ Փարիզ քաղաքին մէջ : Այս երեւելի մարդս որ զինուորական կարգէ էր , կարգացող մարդ ալ էր , և մասնաւորապէս օսմանեան մեծազօր տէրութեան պատմութեանցը աղէկ հմտութիւն ունէր . զինուորական երկրաչափութեան գրքը ալ եղած է կատանգնուպոլիս . և այն պաշ

տօնին ժամանակէն Տաճկաստանի հետ հարաբարակութիւն մը հաստատուելով՝ օսմանեան կայսերաց պարտիւն մը շինեց . 1792 էն սկսեցով մինչեւ 1844 թուականը , 52 տարուան մէջ օսմանեան տէրութեան երեւելի գեղքերը չորս հատորի մէջ պատմելով , որ 1844 ին սպառուած է . և մէջը կը պարտուանակ սուլթան Սէլիմին թագաւորութիւնը . սուլթան Սուտտաֆա , և ասոնց աղէտալի վերջը . սուլթան Վահմուտ , և անոր օրը եղած տեսակ տեսակ գեղքերը , և այժմեան սուլթան Սալիմ Սէյիտ Վէհափա ինքնակարգին կայսերութե անոնք անցնելէն մինչև այն սարին եղածները : Ասոնց համար այս երեւելի մատենագիրը օսմանեան մեծազօր տէրութեան վրայ գրող պատմիչներուն կարգն է : Այս պատմութե սկիզբները հայոց վրայ ալ խօսելով (հարոր . Է . Լ . 15=18) , էփ աղէկ սխալ տեղեկութիւններ կուտայ . որով մեր աղբին հետ շատ հարաբարակութիւն չունեցած կ'երեւի . այսու ամենայնիւ սրբեւտական և առեւտրական ճարտարութե կողմանէ կը գտի . որովհետեւ ասոնք աչքի երեւելու բաներ են . և կ'ըսէ որ , արուեստաշէն բաներուն գործարաններուն շատը որ Տաճկաստան կը տեսնուին , հայերուն ճարտարութեանը գործն են :

ԱՆԳՂԱՒԱ : Քառ օլին Սուսիս անուն կին մը , որուն վրան խեղդութեան նշաններ կ'երեւէր , ինչիլիթ թագուհին ես եմ ըսելով աղմուկ հանել սկսաւ անանկ մարդոց մէջ որ խեղդն ու խեղդին իրարմէ որտեղ կարող չէին : Ինքը դատաստանի կանչեցին . որ երբ գնաց դատաւորներուն ըսաւ . դուք զիս գտնելու իշխանութիւն չունիք . ինչիլիթ բուն թագուհին ես եմ . և դուք հպատակներս էք : Հանգարտելու համար շատ աշխատութիւն քաշեցին : Վաստակաւորաց գործարանի մը տեսուչը վրայութիւն տուաւ որ այս կինս քիչ մը առտեն այն գործարանը մնացած ըլլալով իրեն ծանօթ է եղեր . և երեկուան օրը նորէն հոն գացեր ներս մանել ուղեր է նէ թող տուեր է : Հոն սկսեր է կինը ըսել . ես ինչիլիթ թագուհին եմ , ինձի չի հնազանդ սղները խտուր կը պատժեմ : Տեսուչը բռնել ուղեր է նէ՝ կինը կատարելով լուսամտին երկու սպակին կտորեր է : Սուսիս կ'ըսէ . ես ձեր թագուհին եմ . դուք զիս սրաշապանելու տեղ դատաւորներուն նստեր էք . ըսածիս հաստատութի թուղթեր ունիմ ձեռքս . Վ իրթուրան ամբողջ պիտի վերջնեմ : Ասոնք ըսելով ցածից դատաւորներուն առջևի գրասեղանին վրայ կայող մը հին թուղթեր ձգեց : Պ . Պինիլիմ գաւառաւորը հըրաման ըրաւ որ Սուսիս բանալը գրուի մինչեւ բժիշկները խեղդին առողջութեան վիճակը քննեն : Սուսիս ըսաւ . թագուհիդ բանալը գնել կը հըրամայես սպառաւոր . քրեական յանցանաց տեր ես . մասնիչ ես . և սաստիկ պատիժ պիտի իրես : Բըրնեցին կինը . և երթալու ատենը կը պօռար . Սուսիս Վրուարդին պէս , կարողս առաջինին պէս զիս ալ պիտի մեռցնէք . բայց իմ հաւատարիմ հպատակներս վրէժս ձեռնէ կ'առնեն : Ասանկ ըսելով բանալը գնաց . կ'երեւի որ բանալը շատ չի մընար , յիմարանոցը կ'երթայ :

— Սեպտեմբեր 19 ին առուուանց Սուսիս մէկ հրդեհ մը պատահեցաւ . որ գինիի վաճառականի մը տունէ ելաւ . և մինչեւ կէս օր քնց . 8 ժամ մէկ քառորդ տեւելով : Արակ ելած արնէն զատ չորս տուն և մէկ մըն ալ ցորենի համբարանոց մը այրեցաւ . եղած փաստը հարիւր հարաւ լիւրս ըստեւրին կը հասնի . որ կ'ընէ 22000 քէսէ ստակ :

ԳԵՐՄԱՆԻԱ : Աւգրիայի կառավարութիւնը Բրուսիայի հաւանութիւնը մէկ գիւ ձգելով Պրուսիայէ քաղաքը Գերմանական գաշնակցութե ժողովքը գուճարեց իրեն կուսակից եղող Գերմանական իշխաններուն իրկած պատգամաւորներով , և յայտարարութիւն հանեց որ , որ տէրութիւն որ իր կողմէն մարդ չի իրկէ նէ՝ Գերմանական միութեանէն դուրս մնալը իմացուցած կ'ըլլայ . բայց ոչ Բրուսիա և ոչ անոր կուսակիցները մարդ չի իրկելիցին :

— Հանսիլերթ (ընկերացեալ քաղաք) ըստուած երէք քաղաքները , որ են Համպուրկ , Պրէմէն , և Լուպէք , և առանձին ազատ կառավարութիւն ունին , թէպէտ Գերմանական գաշնակցութեան անդամ ըլլալուն համար բնապէս հօլքայնցիներուն կուսակից են , այսու ամենայնիւ հրատարակեցին որ , Համպուրկի նաւահանգիստը ինչպէս հօլքայնցիներուն , նոյնպէս և ամսինմաքացիներուն ալ նաւերուն բայ է . բայց թէ ամսինմաքացի

ներուն և թէ հօլքայնցիներուն կուսուց մէջ իրարմէ բռնած պատերազմական նաւերը ներս չեն առներ :

— Բրուսիայի տէրութեան համար օրագիրքը կը ծանուցանեն որ այս օրերս 80,000 հոգի նոր զօրք գրելու հրաման հաներ է :

— Հէսսէն Վասել դքսութեան մէջ յեղափոխական իրարմուռք մը ըլլալուն համար կառավարութիւնը շատ մը բարձր դքսութեան երկիրները պաշարման վիճակի տակ խօշտեց . տարագրութեան ազատութիւնը վերցուց . և Հէսսէնի նոր ըստի ըստ փաճ օրագիրք , որուն սկզբնաւորութիւնը շատ ժամանակ չունէր , բոլորովին խափանեց , բայց սուսուած հրամանները մօտիկ չըլլալով կայսրինս իշխանը մէկ շփոթութեան մը վախաւով նախարարներուն հետ Վ իրկէրնոցաւ փոխաւ . և Պրուսիայէ քաղաքը գուճարուած գերմանական գաշնակցութե ժողովքէն զօրքով օգնութիւն ուղղեց : Աւգրիայ օգնելու համար Հանսիլերթն ու Վուրթեմպերկը յորդորեց . բայց Բրուսիա չուղեր որ գրտէն տէրութիւն այս բանիս մէջ մտնէ :

— Բոլոր աշխարհքէն պատերազմը վերջնելու համար հաստատուած ընկերութիւնը , այս տարի տարեկան ընդհանուր ժողովքին Գերմանիայի Վայն գետին քովի Պրանքֆորդ արտա քաղաքը ըրին , նոյն ժողովքին մէջ հետեւեալ առաջագրութիւնները գրի առին և հրատարակեցին :

« Ա . Խաղաղասիրաց ընկերութիւնը կը ծանուցէ որ՝ աղագայ մէջ եղած վէճերուն զենքի միջնորդութեամբ ըմբռնալը հաւտոյց և փրկութիւն չի տեսնուի և բարոյականի սկզբունքներուն և պետութեանց վախճանական նպատակին հակառակ է . և ամենուն սրբալոյն պարտաւորութիւն մըն է աշխատիլ որ պատերազմը աշխարհքիս երեսէն վերցնայ : Ըստ համար ժողովքը իր անգամներուն ամենուն ալ յանձնարարութիւն կ'ընէ որ իրեն գաւառներուն և շքանակներուն մտադիր ըլլան ինձամ տալ նիլ տղայոց կրթութեան , թէ եկեղեցւոյ ատեալնէն և թէ քաղաքական ժողովքներու բեմերէն հասարակութիւնը վարժեն . կամ հասարակաց ձեռքը պարտելու օրագիրքերով , և ամեն յարակար միջնցներով , որպէս զի աղագայ իրարու դէմ ունեցած ատեւութիւնին և քաղաքական և առեւտրական կողմէն իրարու վնաս հասցնելու պարտելնին արմատէն քակուի , որ շատ անգամ աւաղելի պատերազմներ գրգռեցին :

« Բ . Խաղաղասիրաց ժողովքն կարծիքը այն է որ , ընդհանուր համաշխարհական խաղաղութիւնը ամուր բռնելու ուրիշ բան մը չի կրնար այնքան զօրաւոր միջոց ըլլալ , բայց եթէ այն որ կառավարութիւնները հաճին իրենց իրարու դէմ ունեցած վէճերին մէկ արտօնք կարգի գառող իրաւաւոր մը (արպիդրօյի) որոշման տակ ձգել : Այս վէճերը իրենց մէջ ծագած ըլլալով , իրենք չեն կրնար խաղաղութեամբ վերջնցնել :

« Գ . Խաղաղասիրաց ժողովքը կը կարծէ որ՝ կառույցը և բանակ ունենալը , որով Աւրպայի տէրութիւնները իրարու կը սպառնան , հասարակութեան վրայ անասնելի պէս բեռ մըն է , որ կէց ուրիշ տեսակ անխիւ ջարթ կը ծագին : Առտի ժողովքը ինչ խօսքով յանձնարարութիւն բնէնէն , քիչ կուգայ կառավարութեանց մտադրութիւնը աստ վրայ յառելու համար , որ ամենքը մեկէն մի և նոյն ժամանակի մէջ զօրքերին ցրուելու մէկ հնարը նային . որքան սր կը ներէ ամեն մէկ պետութեան ներքին հանգստութիւնը և ապահովութիւնը » :

Օրագիրքը այս խօսքերս և այլն բառերով կը վերջնցնէ . բայց մենք չեմք գիտեր թէ այս բառերուն տակը այն ալ կը պարտնակի որ հասարակութիւնը իրատեն մտքերուն մէջ եղած ազատութեան տարապայման գաղափարը շիտիւր . և ազատութիւն ճանչնալու միայն օրինաց հնազանդութիւնը . իրենց թէ քաղաքական և թէ հոգեւորական օրինաւոր տէրերուն հնազանդելու . լով պարտացիք և թօքանացիք և հոռոյեցիք և լեհերը և մաճառները և այլն , իրենց օրինաւոր իշխաններուն հնազանդ չըլլալով և ապա ըլլալ ուղեւով գրուի վերջուցին . և այնքան արիւնհեղութե պատճառ ըլլալէն ետքը բան մըն ալ չի փառարկեցան : Չեմք կարծեր որ վերայիչեալ և այլն բառերուն տակը այս հրահանգը պարտնակի . ստիկայ գլխաւոր բան մը ըլլալուն համար յայնմի գրուել պէտք էր . և խաղաղասիրաց ընկերութեան անգամներէն մէկ քանին ալ կը ծանուցար որ ազատութեան վրայ առողջ գաղափար չունին :

Յայտնի է որ՝ Պրանսիայի չափազանց յեղափոխականներէն և ընկերականներէն էփ աղէկ մար

1 Վարդապետ ըստուած տեղը հինբուն Հեղուպոլիս անունով ծանուցած քաղաքին տեղն է . որ սք գրոց մէջ Արեգ քաղաք ալ թարգմանուած է : Այս քաղաքը քուրմբուն յատկացածի պէս բան մըն էր . ուստի հոն գտնուած գրութիւնները թէ մեհենական պատմութիւններու վերաբերելու ըլլան և թէ կրօնական արարողութիւններու , երեւելի են :

գրիկ լծառու մարտն էն . ինչպէս էն լըսուիւ Սօլէն , լ իւր Պլան , Վոստրիւն , և այլն : Այս խորհրդակցութիւն մէկ քանին խաղաղասիրաց ժողովոյն անդամ էն եղեր . որ տարեկան ժողովքին ներկայ գտնուելու համար Վրանքֆուրդ անցնիլու զեր էն . բայց Վերմանական կառավարութիւնները ասոնք չեն ընդուներ : Այս պարագայս բաւական է ցուցնելու թէ այս ընկերութիւնը ինչ հոգի ունի : Ինկերութիւններուն անունները շատ մարդ կը խաբեն . բայց այս ալ գիտնալու է որ՝ բնաւ մէկ ընկերութիւն մը իր վրան կասկած բերելու անուն չընդունիր . ընկերներէն և անոնց գործքերէն ճանչնալու է ի՞նչ հոգի և ի՞նչ նպատակ ունենալին :

— Սարսնիայէն արտառոց լըր մը տարածուած է . որպէս թէ այն թագաւորութեան երկիրը գըտնուող արմատականները թագաւորին աղերսագիր մը պիտի տան որ կառավարութեան ժողովոյն անդամները ամէն մէկը իրենց բանին գործին խրկէ . և ինքը ինքնիշխան կառավարութիւնը ձեռք առնէ : Արմանքը և այս պատմութեան արտառոց ըլլալը այն տեղն է որ՝ ուրիշ երկիրներ արմատական անունով ճանչցուածները հին կանանները և հին կերպերը խափանելու կ'աշխատին . ինչպէս էն զըւիցցերցի արմատականները որ Օւիցցերի գաւառներուն նիգալիզացութեան պայմանները (բարգո զօ ֆէ սէ աւէ) նորէն քննութեան առնելու պատճառաւորք աւերելու զեղին . և տասն տարի մտն է . բայց մասնաւորապէս 1846 թուականէն ՚ի վեր չըփոխով և ազմուկով լըցուցին Օւիցցերի : Սարսնիայինները անոնց հակառակ թագաւորին ձեռքը առաջին բացարձակ իշխանութիւնը տալ կ'ուզեն : Կերեւի որ՝ կամ յարգելին շատ կորսնցուցած ըլլալով թագաւորին առաջը նորէն յարգ վաստակելու համար և անով գարձեալ ժողովրդեան մէջ վարկում ունենալու համար այս ճամբան բըռնած են . կամ թագաւորը ժողովրդեան ատելի ընել և երկրին մէջ մէկ հասարակապետական և յեղափոխական իրքուով մը հասնել կ'ուզեն :

ՍՊԱՆԻԱ : Պալեաուտօ ձէնէնալը որ Մանթէմօ լինի կոմսին կուսակիցներուն գըլ իր եղածի պէս էր իրեն զնուորական արուեստի հմտութեամբը , Բարալնիայի մարզիկը ոտք հանելու համար այն կողմը գացած էր : Երբոր խել մը մարդիկ խըրտուցան , հիմակուան կառավարութեան կուսակիցները ասոնք զպելու համար ձեռքերնին զէնք առին . էփ աղէկ կուր մը եղաւ . և այն կուռոյն մէջ Պալեաուտօ ձէնէնալը և անոր քեռայրը մեռան : Ասով թագուհւոյն հակառակորդները իրենց ամէնէն երեւելի զօրապետները կործնեցնելով . կը յուսացուի որ քաջալերութիւնին ալ կորսնցուցած կ'ըլլան . և երկիրը կատարեալ կը խաղաղի :

ՆԱԲՈԼ : Մանթէմօլէնի կոմսին կարգուելուն պատճառաւ Նաբօլի և Սպանիայի տէրութեանց մէջ պայուսութիւն լինալը ժամանակին պատմեցինք : Այս փայ երկու տէրութեանց մէջ դեսպանական հարգապահութիւնը քիչ մը ատեն կարեցաւ . բայց Նաբօլի թագաւորը ըսելով և հաւասարեցնելով որ իր քայրը Մանթէմօլէնի կոմսին տալը ամենին քաղաքական նպատակ մը չունէր , նորէն հաշտութիւն եղաւ . և Նաբօլի տէրութեան կողմէն խրկուած դեսպանը օգոստոս 28 ին Մատրիտ հասաւ :

ՅՈՒՆԱՍՏԱՆ : Ետնից թիւերուն մէկուն առեւտրականին մէջ ծանուցինք որ Ֆրանսիայի կառավարութիւնը չըջաբերական մը հանեց . որուն մէջ մասնաւորապէս մարտիկայի վաճառականներուն ծանուցանելով հոռոմ նաւապետաց բանեցուցած խորհրդակցութիւնը՝ կ'աղբարբէր որ , վնաս ալ ազատ մնալու համար շատ աղէկ կ'ըլլայ որ անոնց նաւերը սպահովութեան չառնուին : Յոյնք ալ իմացան որ ասիկայ իրենց նաւարկութեանը և վաճառականութեանը կործանումն էր . ուստի կառավարութիւնը Վիլլատտեան կղզիներուն կառավարչին ձեռքը Սիրայի վաճառականաց ժողովքին իմաց տուաւ և ուղեց որ յայտարար քեր մը հանեն , որուն մէջ բացատրեն թէ ինչ իրաւունք կըրնան ունենալ յոյն վաճառականները , Ֆրանսիայի կառավարութեան պահանջելու որ այն չըջաբերականը փոխէ :

Սիրայի վաճառականաց սենեակը երկու յայտարար քեր հանեց . որոց մէկովը Ֆրանսիայի կառավարութեան առաջը հոռոմ վաճառականութեան նաւերը կը պաշտպանէ , և կը պնդէ որ՝ յունաց

նաւարկութեան վրայ նախանձող անձինք յունաց նաւավարներու համար գէշ հասկըցուցեր են Ֆրանսիայի կառավարութեան . և քանի մը նաւ կ'ընտառուած կայ ալ նե՛ անխորշէն դէպքը այնպէս բերեր է . ինչպէս որ ամէն աղբի նաւ կրնան վընտառուիլ , և նաւապետը յայտնաբեր մը չի կրնար ունենայ :

Մէկալ յայտարար թուղթը խոստովանութեան պէս բան մըն է . և բանին ստոյգը շատր մէջն է : Հոն կը խոստովանին որ՝ Ֆրանսիայի չըջաբերականին պատճառաւ տուող գանգաւորները իրաւ են : Այսպէս ըսածը հաստատելու համար կ'ըսէ որ , ասիկց երեք տարի առաջ Սիրա կղզւոյն մէջ եօթն հասարակութեան (սիբուրդայի) ընկերութի կար . հիմա երկուքէն աւելի չի կայ . և ասոնք ալ շատ նեղութեան մէջ են . քանի մը ամիսէ ՚ի վեր սընակութիւններ (միւֆիլիզութիւն) ալ կը պատահին . որովհետեւ ազահովութեան ընկերութիւնները կը պարտաւորին նաւապետներուն կամաւ և գիտութեամբ իրենց կրած վնասը հաստուցանելու երբոր վկայներով կը հաստատեն որ դիպուածով պատահած վնասներ են . և այս վկայութիւնն ալ օրինաւոր կերպով հաստատելով նաւապետներուն ձեռքը տուողները տեղ տեղ գտնուած հոռոմի հիւպատոսներն են : Այլ թէ որ նաւապետին մէկը իբրեւ խորդախ և խաբէբայ ամբաստանուի՝ նե՛ գաւառական ատենները այն նաւապետը անպարտ կ'արձակեն , և թէ որ յայտարար գատուի՝ նե՛ որ խիստ քիչ առնէ կը պատահի , մէկ զօրուոր և հեղինակութիւն ունեցող մարդ մը մէջ մտնելով քիչ մը ատենէն ետքը բանտէն կ'ազատի և թողութիւն կը գտնէ :

Այլ ուր որ նաւապետի վրայական ուզէ , թէ տեղացի ըլլայ թէ օտարական , առանց քննելու և առանց անոր կողմէն պէտք եղած տեղեկութիւնը ստանալու ուզած վրայականը կուտան . միայն աւար նայելով որ ասանկ բաներու համար որոշուած ստակը լըման տայ : Սիրայի վաճառականութեան խորհրդականը այս յայտարար քերս հեղինակական կառավարութեանը տալով կը խնդրէ որ այս գէշ ձեռքները վերանորոն ձամբան գտնեն , զարմանալի է որ այս պատարածան խորհրդարանն ալ ասանկ երկրորդ ձամբու մը ձեռքը զարկեր է :

Երեւելի մարդոց այս խորդախ նաւապետներուն պաշտպանութիւն ընելուն ալ պատճառը այս է : Մէկ նաւապետ մը ձեռքը 1000 թալարի ունեցածին պէս առանձին նաւ մը շինել տալու կ'երէլէ . որ շատ անգամ իրեն 6000 թալարի կ'ըլլայ . կը ատիպուի նոր շինուած նաւը գրաւական գնելով շահով 5000 թալարի ալ փոխ գտնելու , և ասոր շահը սովորաբար 100 ին 30 է . ձեռքերնին ըստակ ալ չեն տար , այլ տուածնին է փոյս , տախտակ , բեւեռ , առասան (բալամար) , հաստ չուան (հալաթ) , խորիխ , և ասոնց պէս բաներ : Ետնցով ալ 100 ին 25 կամ 30 կը շահին տուողները : Որովհետեւ նաւը մինչեւ վեց ամիս ուրիշ ծախքեր ալ ունի . ինչպէս էն նաւավարներուն վարձքերը և ուսուցիչները և այլն , որ նաւը տակաւին բան մը շահած չունի որ անկէց ելլէ , 500 թալարի ալ ասիկայ սեպելով նաւուն շինութեան գնոյն վրայ կը զարնուի . որով 6000 թալարի շինուած նաւ մը 6500 թալարի երաճ կը սեպուի : Այսով նաւապետին 1000 թալարին երթալէն ետքը՝ նաւը ծովը ինչնալէն առաջ 6000 կամ 5500 թալարի պարտքի տակ ինկած կ'ըլլայ : Այս պարտքին շահը 100 ին 30 սեպելով կ'ըլլայ տարին 1800 կամ 1650 թալարի . և ասիկայ նաւապետին պիտի ելլէ :

Իսկնք թէ երկու տարի նաւապետին բանը յաջող գնաց , շահը տալէն ետքը բուն պարտքէն ալ կրնայ քիչ մը բան պակսեցնել . բայց ձախարդ երթայ նե՛ հարկ կ'ըլլայ իրեն 1000 թալարին նորէն ձեռք ձգելու համար սպահովութեան խորհրդակցութիւն ընելու , որ սովորաբար նաւուն երկարատիկ գնովը ապահովութեան կուտան : Վաճառականները որ նաւապետներուն ապրանք տուած են , ապահովութեան տակ են . ուստի այս նաւերուն վնասուելէն իրենց զէն մը չըլլալէն զատ՝ քիչ օրուան մէջ իրենց ստակը ձեռք ձգելու ալ մէկ դիւրութիւն մը կ'ըլլայ . ուստի երբ որ նաւապետ մը պարտքին շահը չի կրնայ վճարել նե՛ նոյն իսկ վաճառականը կը խրատէ զնաւապետը որ նաւուն գըլուան բան մը բերէ . և ակամայ դիպուածով պատահածի վաւերական վրայութեան թղթեր առնէ , իրեն խրկէ : Այլ երբ ասանկ թուղթ վաճառականներուն ձեռքըն անցնի , նոյն իսկ վաճառականները նաւապետին խորհրդակցութիւնը ծածկելու և անոր պաշտպան կենարաւ կը հարկադրուին :

— Մնացածները ինկիլիզի տէրութիւնը յունաց նաւահանգիստները պաշարեց նե՛ վաճառականի նաւերը չի կրցան ճանապարհորդութիւնին ընել . որով շատ վնաս քաշեցին : Այս անգամ յունաց տէրութիւնը այն նաւերուն վնասը վճարելու համար , իւրաքանչիւր նաւերու տէրերուն բաժնելու մտքը 150.000 ֆրանք տուեր է :

— Միլանու ընդհանուր լրագիրը կը գրէ . մէկ խօսակցութեան մը մէջ , ուր տեղ աղէկ տեղերէ ստոյգ լըրերը առնող մարդիկ կը գտնուէին , ըսուեցաւ որ Աւրոպայի քանի մը տէրութիւններ մէկ դաշնակցութեան մը պայմաններ հաստատելու վրայ են , որ Յունաստանի թագաւորութիւնը մեծ գըտութեան փոխեն (Թուրքիայի և Վերմանիայի քանի մը մանր իշխանութիւններու պէս) : Յունաց տէրութեան հիմակուան վիճակին նայելով այս բանս անհաւատալի չերեւիր կ'ըսէ նոյն լրագիրը :

ԱՅՊԵՅԻՆ

Սուշ քաղաքէն Պարսիսքարանը իրկուած տեղեկութիւններէն կը սորվիք որ , նոյն քաղաքի երեւելիներէն յարգի Վիրախ աղայն Տէր Յովսէփեան , և յարգի մահտեօի Սարգիս աղայն Չարուխ ձեան , աղագախրական և ուսումնասիրական տըւով վաւերելով իրենց յատուկ ստացուածքէն ծախք ըրեր են , և երկուքն ալ մէկ մէկ գպրատուն շինել տուեր են . մէկը քաղաքին վերի թաղը . և միւսը վարի թաղը . որ իւրեանց քաղաքակից և աղգակից աղայքը ուսման և բարոյականութեան մէջ վարժուին : Մեր երանելի նախնիները շատը Սջոյ գաւառէն էին . երանելին Մեարայ որ գիրերնիս գտաւ , Հացեոյց գիւղէն . երանելին Մովսէս որ մեր աղգային պատմութիւնը հաւատարիմ աղբիւրներէ ժողովելով մեզի աւանդեց , և շատ ալ գիրքեր թարգմանեց . և եղբայրը Սամբրէ վերմանուղը , խորնի գիւղէն : Շատ ժամանակէ ՚ի վեր Սուշ գաւառը , ինչպէս որ Հայաստանին գրեթէ ամէն տեղը , ասանկ աղբիւնաւոր անձինք առաջ բերելէն գագարած էր . որովհետեւ ուսումնասիրաց ձեռք բռնող չի կար , աղցոյ գպրատուն չինել . վարժապետ ճարել . և սորվողներուն քաջալերութիւն տալ չի կար : Այս վերայիշեալ երկու արժանայարգ անձինքը ասոր սկզբնաւորութիւն մը ըրեր են . մէկ մէկ գպրատուն շինել են . բայց ասիկայ լիկ սկզբնաւորութիւն մըն է : Կը յուսամք որ՝ այս գպրատունները և ասոնցմէ ըլլալու օգուտը մըշտանցեաւոր ըլլալուն եղանակը կամ հիմնադիրները կամ քաղաքին ժողովուրդը հոգացած են մէկ հաստատուն կերպով մը : Թե որ ասոր հոգ չի տարուի նե՛ գպրատան լիկ չէնքէն բան առաջ չի գար . որը զայքը կը թելու համար վարժապետներ , և անոնք ապրեցնելու համար գպրատան հաստատուն եւ կամաւ կ'ուզէ : Արիկայ չըլլալուն համար ուսման յատկապէալ տեղերը կը կազան . միօրինակ առաջ չեն երթար . թէ պէտ ամէն ատեն կաղաչուուն պատճառը այս չէ . բայց ամէն ատեն այս ալ մէջ կը խառնուի :

ՀԱՐՏԱՐԸԿԻՉ

ԼՐԱԳՐԻՍ
Պրոսպի Յովհաննէս
Չամբաժանց :

ԿՈՍՏԱՆԻՆՈՒԳՕԼԻՍ

ԻՏՊԱՐԱՆԻ ԵՈՎՀԱՆՆՈՒ ՄԻԻԿԵՆՏԻՍԵԱՆ
Ի ՎԵՐՅԻՐ ԻՆՆԵՆ